

A székesfehérvári szőlőhegy multjából.

OKMÁNYOK, tapasztalati tények és hagyományok tanuskodnak a székesfehérvári szőlőhegy több százados multjáról; a vonatkozó adatokból néhány szemelvényt óhajtunk nyújtani e helyen az érdeklődőknek.

A kezünkbe került legrégebb adat az 1285. évből származik, amely szerint IV. László a magban szakadt Baltin fia Jordán, fehérvári polgár, fehérvári birtokát, házát Aparésze nevű szőlőjét és somogyi összes birtokait a Csák nembeli Ugod fia Demeter bánnak adományozza.¹⁾ Későbbi adatunk szerint egy 1298. évben lefolytatott határjárási per tesz említést a fehérvári Nova Villa határában fekvő szőlőkről, egyik helyi történetíró szerint a Nova Villa fekvése az Égettvárosnak felelne meg, amely alatt pedig a mai Széchényi utcát érti.²⁾

Vánosy Lőrinc harmincados pedig az e területhez közel levő Kuruczhegyet, az elpusztult helyek között említi.³⁾ A Kuruczhegy, vagy Kurucdomb a mai Órhalomnak felel meg, amelyet a városi hatóság felparcellázott és magánosoknak adott el, s itt ma is találunk szőlőket.

Az 1485-ben kelt és I. Lipót által 1693-ban átírt oklevél kiadásából következtetve bortermelés volt Székesfehérváron, miért is a 15-ik században már szükségessé vált az itt termelt borok védelméről és az idegen borok kiszorításáról rendelkezni, borbeviteli egyezmény alakjában; az egyezmény eléggé ismeretes és az egyházi testületek és a városi hatóságok között létesített, s ennek értelmében az egyház presbiterei a saját szőlőikben termelt boraikat bevihetik ugyan a városba, de az általuk vásárolt idegen borokat nem; szabályozták ekkor a zsellérek borbeviteli viszonyait is és pedig oly formán, hogy a saját házzal nem bíró zsellérek is csupán a szőlőikben termelt boraikat vihetik be, de a vásárolt borok bevételét nekik is megtiltották.⁴⁾

A 17-ik században épült a székesfehérvári szőlőhegyen Hadsi Musztafa török pasa nyaralója, amelynek romjaiból 1756-ban a jezsuiták a mai püspöki szőlő hajlékát építették fel: egyik történetkutatónk szerint az 1660—1666. közötti években Magyarországon járt Evlija Cselebi említést is tesz Hadsi Musztafának erről az építkezéséről.⁵⁾

A 18-ik században a szőlőhegy intézményes adminisztrálásáról van már szó. Klössl Pál külső tanácsstagot és Siarto Miklós

fertálmestert a belső tanács és a választott polgárság borbiztosokul alkalmazza és részükre utasítást is adnak. Az 1716. évi május 17-én kelt instrukciójuk értelmében⁶⁾ a borbiztosok kötelesek ősszel a szőlőhegyen elfogadható olcsó áron borokat vásárolni a város részére és azokat a város pincéjébe beszállíttatni, hogy ekként a városnak módjában legyen a közönségnek a hatósági kimérések alkalmával jó minőségű borral ellátása. A városi kiváltságlevél alapján ugyanis a városi hatóság évnegyedenként 14 napon át az u. n. kántorbor mérésére volt feljogosítva,⁷⁾ amikor más nem mérhető bort a közönség részére. E kimérésekhez szükséges személyzetet a borbiztosok vették fel, s mind a bevételekről, mind a kiadásokról tartoztak számot adni a város kamarásának; általában a kamarás ellenőrizte a borbiztosokat tevékenységük minden részében. A borpince kulcsát az instrukció értelmében a borbiztosok őrizték, de a kamarásnak előzetesen tett bejelentés nélkül mégsem mehettek be a város borpincéjébe.

Azonban a városi hatóság idegenből vett borokat is tartott, mert az 1717-ben kelt *Submissa Replica*⁸⁾ felemlíti, hogy a város kénytelen volt drága pénzen a szomszédos helységekből borokat vásárolni. Hogy ennek a ténynek indokát megtaláljuk, olvassuk át az 1690-ből származó és legfelsőbb helyre küldött városi feliratnak a szőlőhegyre vonatkozó részét,⁹⁾ amely szerint az kevés és rossz minőségű bort terem.

Magánosoknak mindazonáltal elkobzás terhe alatt tiltották állandóan a vidéki borok behozását, ha a behozatal a városbiró tudta nélkül történt.¹⁰⁾

Az 1731. évi június 15-én tartott belső tanácsi ülés Schlosser Ádám városbiró elnökletével szőlőhegyi szabályzatot alkotott, amelyet „*Bergl-Regl.*“ — „*Berg-Rechts puncten*“ címen ismerünk.¹¹⁾ Ennek tartalma a következő: Mi N. N. Székesfehérvár szab. kir. város birája és tanácsa ezeket a szabályokat jóknak és hasznosaknak találtuk, hogy amint a szabad városok szőlőhegyeikre nézve a szokásos hegyi jogot bevezetni és megtartani szokták, azonképen az itt következő hegyi jogi pontokat mi is megerősítjük és azok bevezetését az erre rendelt hegymestereknek kötelességükké tesszük és rangra és állapotra tekintet nélkül minden hatóságunk alá tartozót kötelezünk és komolyan intünk, hogy az alábbi hegyi szabályokat pontosan tartsák be és magukat azokhoz visszavonhatatlanul alkalmazzák.

Először: senki se merészeljen a szőlőhegyen szitkozódni, káromkodni, még kevésbbé veszekedni és verekedni, vagy egyik a másiknak a legkisebb kárt is okozni, vagy másnak a kár okozásra alkalmat adni, vagy ezt megengedni, hanem mindenki idejében fogjon munkához és napi munkáját illendően végezze el.

Másodszor: tavaszi munka közben nincsen megengedve az

uzsonnázás egészen Szent György napjáig, mert a nap nagyon rövid, ettől kezdve Szent Mihály napjáig a szőlőhegyen filos szombat délután dolgozni és akit a hegymesterek rajta érnek, az a főhegymester által egyházi büntetés alá vonatik.

Harmadszor: meg van tiltva minden időben az állatoknak a szőlőhegyen való legeltetése.

Negyedszer: senkise temesse be, vagy kapálja fel másnak a dülő utját, se a barázdáját ne rongálja meg, 4 forint büntetés terhe alatt, különben is, ha valakinek erre vonatkozólag sérelme lenne, ezt az erre rendelt hegymesterekkel intézze el, s az útát azokkal jelöltesse ki; akiknek pedig a szőlőjük a hegy szélén van, azokat a hegymesterek arra utasíthatják, hogy a szomszédok segítségével árkokat huzzanak, olyformán, hogy ezáltal egyik a másiknak kárt ne okozzon, ellenben az, aki az árkával felületesség folytán kárt okoz, annak kötelessége a hibát jóvátenni.

Ötödször: a hegymesterek hetenként legalább egyszer tartoznak az egész szőlőhegyen a napszámosok és vincellérek munkáját lelkiismeretesen megszemlélni és ahol haszontalan és káros munkát találnak, azt a helyet kereszttel megjelölni és azokat, akik haszontalan munkát végeznek, 25 dénárra büntetni kötelesek; ha egyik-másik munkás a letüzött keresztet kitorí és eltávolítja, azokat az első izben duplájára büntessék és ha valamelyikük ismételtelen meg merészeli tenni, azt mint makacs bűntevőt jelentsék fel a tekintetes tanácsnál, amely azután azt hatósági úton jól megbünteti. Attól a vincellértől, aki még esküt nem tett, ha vincellér akar maradni, a hegymester vegye ki a szokásos esküt.

Hatodszor: a hegymesterek kötelessége a szőlőhegyen előforduló károkra pontosan ügyelni és ha ilyenek előfordulnának, azok általuk megszemlélendők és felbecsülendők; de ha ők távol lennének, a károk pedig halasztást nem tűrnének, akkor azok más érdemes polgárok által is megszemlélhetők és felbecsülhetők; de ha valamelyik hegymester esetleg a város területén feltalálható, akkor a kár legalább az egyik által becsültessek fel.

Hetedszer: felhatalmaztatnak a hegymesterek, hogy időnként alkalmas és jó hegyőrökről gondoskodjanak, azokat mutassák be a főhegymesternek és az ő rendelkezései szerint kell őket a szőlőhegyen bevezetni és eskütételük után közöttük a szőlőhegyet felosztani; utánuk kell nézniök több izben, hogy miként viselik magukat és ha közöttük alkalmatlan találatnék, azt el kell bocsátani és helyébe más állítandó, ha az örök felületessége folytán a madarak a szőlőhegyen kárt okoznának, a kárt az örök által kell megtéríttetni.

Nyolcadszor: szorgalmassan ügyeljenek a hegymesterek arra, hogy titokban senki a szőlőjét egészben, vagy részben el ne adja, el ne cserélje és barátok egymás között szőlőjüket fel ne osszák,

azért a hegyesterek ismerni kötelesek azt, hogy kinek-kinek melyik és mily nagyságú a szőlője, sőt inkább jogi és hatalmi segítséget nyújtandó a tulajdonosoknak.

Kilencedszer: ha valaki szőlőjét eladja, elcseréli, vagy ha barátok szőlőjüket egymás között felosztják és ha ezt nem hozzák a hegyesterek tudomására és a hegyesterek erről másoktól vesznek tudomást, ezt a tulajdonos jelenlétében a telekkönyvbe a szokásos módon jegyeztessék be, azután a mulasztót minden mentesség nélkül 4 forintra büntessék meg.

Tizedszer: ha a szőlőhegyen kártevő állatot találnak és ott lenne a csősz is, vagy ha a csősz nem találnak ott és arról a körülményről határozottan meggyőződnek, hogy az állat szándékoságból és ki által hajtattott, vagy engedtetett oda, az ilyen egyént 4 forintra büntessék meg, de ha az állat csupán vigyázatlanságból került volna oda, akkor minden állat után 5 dénár hajtópénzt kell szedni és ha az állat kárt tett, azt is meg kell becsültetni és a kárösszeget a becsüköltséggel együtt kell beszedni. (ha a kár nagy volna.)

Tizenegyedszer: ha valaki a szőlőhegyen veszekedik, civakodik, vagy bárkit a legcsekélyebb mérvben is megver, annak büntetése 4 forint legyen; ha pedig egyik a másikat véresre verné, vagy valakire paráznaságot bizonyítanak, az ilyenek 12 forintra büntetessenek meg, amely összeg harmadrésze a hegyestereké, a többi pedig a tekintetes városi hatóságot illeti; a büntetés kiszabására a hegyestereknek a főhegymester beleegyezésével van joguk, ha valaki ellenszegülne a hegymesternek és rá kezét emelne, az ilyen minden további nélkül 12 forint büntetés alá esik.

Tizenkettedszer: ha egyik vagy másik tulajdonos szőlőjét egy éven át megmunkálatlanul, pusztán hagyja, a hegyestereknek jogukban áll azt másnak átadni, mindazáltal ha a pusztán hagyott rész nagy, szükséges, hogy az átadás a városi hatóságnak, ha kicsiny, akkor a főhegymesternek tudomására hozassék.

Tizenharmadszor: ha a szőlőhegyen a szomszédok között villongás és egyenetlenség támad az úton és a barázdán álló gyümölcsfák miatt, az ilyesmit a hegyesterek akként intézzék el, hogy a gyümölcs azé legyen, akinek az a telkére esik.

Tizennegyedszer: aki a hegyesterek által az utasítás alapján kiszabott büntetésnek ellenszegül, annak büntetése a tanácsszolga által ennek szokásos járandóságával együtt azonnal szedessék be.

Tizenötödször: ha kárt szemlélnék és becsülnék meg, azt addig meg ne állapítsák, amíg a szokásos taksájukat meg nem kapták.

Tizenhatodszor: ha a hegyesterek kárt szemlélni és meg-

becsülni mennek és ha a kár nem nagy, díjazásuk 40 dénár, ha ketten mennek, szintén ugyanennyi a díjazásuk és annak kell megfizetnie, aki a kárt okozta.

Tizenhetedszer: ha valaki szőlőt ad el, cserél, vagy eldarabol, azt tartozik bejelenteni a hegyestereknek, (amint már a 9. pontban jeleztetett) 25 forintra értékelt szőlő után ilyen esetben 12 garas fizetendő, 25 forinton felüli után pedig 24 garast tartoznak fizetni, az első esetben ebből 2 garas, a másodikban pedig 4 garas illeti a telekkönyvnek vezetőjét, a többi pedig a fő- és alhegyestereket illeti; mind az eladó, mind a vevő minden forint után egy krajcárt köteles lefizetni a telekkönyvi hivatalnál.

Tizennyolcadszor: ha valaki szőlőjét eladás, vagy bármely más okból megbecsülteti, a hegyestereknek 40 dénárt köteles fizetni.

Tizenkilencedszer: a szokásos bortized megfizetése alul (a hegyesterek) felmentetnek.

Huszadszor: szüret előtt 3 nappal szüretelhetnek vincellérjeikkel együtt. (a hegyesterek).

Huszonegyedszer: a tized beszedésére egyikük mindig köteles elmenni, amikor 25 dénár napidíjat kapnak.

A hegyesterek a belső tanács előtt tették le a hivatalos esküt, ez kétségtelen Winter Gáspár eskütételének feljegyzéséből.¹²⁾

A szőlők felmérésének szükségessége még 1728-ban szóba került¹³⁾ ugyan, de csak tiz évvel később történik ez ügyben érdemleges intézkedés, amikor a belső tanács megbízza Nagy János szenátort és Redel Ferenc aljegyzőt, hogy a kerülőket vegyék maguk mellé és végezzék el segítségükkel a felmérést.¹⁴⁾ A felmérés megtörténtével pedig felhívták Schinigin József telekkönyvvezetőt, hogy a szőlőkről készítsen telekkönyvet és a felmért szőlőknek minden oktálya után 2 dénár taksát vessen ki a tulajdonosokra.¹⁵⁾

A szőlők és pincék őrzésére négy hegyőrt alkalmaztak, részükre hajlékot építettek és felosztották közöttük a szőlőhegyet négy őrzési kerületre.¹⁶⁾

A szőlőhegyi telekkönyvet nem ismerjük ugyan, de a 19-ik században készült Wüstringer-féle birtokkönyv adatai szerint is azt keresték a szőlők területénél, hogy azok hány kapásak, e szerint pl. tiz kapás volt az a szőlő, amelynek egyszeri megkapálásához tiz embernek egy napi munkája volt szükséges; tizedszedéskor pedig azt vette figyelembe a városi hatóság, hogy a bortermés hány urnára rugott.¹⁷⁾

A bor árát a belső tanács állapította meg; 1740-ben, pl. egy itce bor árát 5 dénárban szabták meg.¹⁸⁾ Egy akó bor ára pedig 2 forint körül váltakozott.

A napszamosok bérének megállapítására 1714-ből van ada-

tunk, e szerint kapálásért férfi napszámosnak 5 garast, nőnek 4 garast kellett fizetni, metszésért 5 garas, kötözésért pedig 3 garas járt, külömbség nélkül.¹⁹⁾

A szőlőhegyi munka védelméről is gondoskodás történt a belső tanács jegyzőkönyve szerint, amelyben olvassuk: ne tűrjék, hogy munkanapon ne dolgozzanak.²⁰⁾

A szüret idején a hivatalokban sem dolgoztak és mind a tanácsuléseket, mind a törvénykezést egy hónapi időre függesztették.²¹⁾

A szüret határidejét akként állapította meg a hatóság, hogy pl. a Magas-hegyen (Öreghegy) és Ráchegyen ugyanazon napra tették a szüretet, az Alsó-hegyen (Turózsák) pedig két nappal későbbi időre.²²⁾

Az összes szőlőmunkák elvégzése után a szabad járás-kelést korlátozták a szőlőhegyi utakon és csupán a szüretelés engedélyezése után szünt meg a korlátozás. Olvassuk az egyik jegyzőkönyvben: elhatároztatott, hogy szeptember 30-án a szőlőhegyet megnyitják és a szüretelés mindenkinek megengedtetik.²³⁾

Szüretelés előtt minden szőlős gazdának szüreti cédulát kellett váltani a városházán, megszabott taksa ellenében, amely előttünk ismeretlen.

Megállapították a szüretnél alkalmazott munkások napibéréit is, a szüretelők 15 dénár bért kaptak, a puttonyvivők 25 dénárt, a préselők élelem nélkül 35 dénárt, élelemmel pedig 25 dénárt.²⁴⁾ A munkabéreket később megváltoztatja a belső tanács, a szüretelők részére 8 dénárt, a puttonyosoknak 20 dénárt, a préselőknek élelem nélkül 30 dénárt, élelemmel pedig 20 dénárt szab meg.²⁵⁾

A szőlőhegyen a bormérést megtiltották; Balogh Gergely polgárnak ilyen értelmű kérelmét sem honorálta ezért a belső tanács, kijelentve, hogy a bormérést a szőlőhegyen, mint szokatlan és gyakorlatban sem levő dolgot, nem engedélyezi.²⁶⁾

A hódoltság utáni évek adataiban a szőlőhegy következő részeiről van szó: a Magashegyről, Alsóhegyről és a Ráchegyről: jóval később történik csak említés a Gugásvölgyről, vagy Pestis-pincéről, amikor Zerényi András eladja ottani pincéjét 1779-ben Lakatos Józsefnek 55 forintért és erről fassiót tesz a belső tanács előtt.²⁷⁾ Ezek a helyeken ma is megtaláljuk a szőlőművelést, sőt a város határában levő Pénzverőpusztán is, amelynek alkalmas talaja és völgykatlanszerű alakulata különösen alkalmas lehetett szőlőtelepítésre, már a régi időktől kezdve. A Gugásvölgy és a Pénzverő között pedig a Vadmező terül el; felvetődik bennünk a kérdés, vajon lehetett-e valaha a Vadmezőn szőlőművelés? Erre nem adnak ugyan választ levéltári adataink, azonban a hagyomány és néhány tapasztalati tény ezt valószínűvé tesz.²⁸⁾

ALBENSIS.

- 1) Hazai okmánytár VIII. 239. V. ö. Wenczel XII. 494. Századok: 1909: 667. o.
- 2) M. O. D. L. 641. Károly J. Fejérvármegye története. II. E. 49. o.
- 3) M. O. L. Urbaria et. Conscriptiones. Fasc. 37. Nr 17.
- 4) 31/1724. és 27/1729. sz. középkori oklevél átirások csomója a városi levéltárban.
- 5) Dr Schoen Arnold közlése után.
- 6) 16/1716. sz.
- 7) Szívár részére adományozott Lipót-féle dipl. 1703. X/23-áról.
- 8) Lásd a Conscriptiones c csomóban, városi levéltár.
- 9) Memoriale ad Conscriptiones Deputationem, l. u. o.
- 10) 1727. aug. 14. Jkv.
- 11) L. a városi levéltárban.
- 12) Jkv. 1735: II/25,
- 13) Jkv. 1728: X/12,
- 14) Jkv. 1738: XI/14,
- 15) Jkv. 1739: V/22,
- 16) Jkv. 1752: III/22,
- 17) egy urna 24 messzelyt tett ki,
- 18) l. a számadásokat.
- 19) Jkv. 1714: II/27,
- 20) Jkv. 1774: VIII/12,
- 21) Jkv. 1694: IX/24,
- 22) Jkv. 1720: IX/17,
- 23) Jkv. 1737: IX/20,
- 24) Jkv. 1720 IX 17,
- 25) Jkv. 1737: IX/20,
- 26) Jkv. 1730: IV/18,
- 27) Jkv. 1779: IX/3,
- 28) Néhány évvel ezelőtt is tőkét vetett ki a földből az ekevas, pár évtizeddel ezelőtt pedig állítólag földbeomlás következtében épített pincére és abban borral telt hordókra bukkantak.

Kőkori telepmaradványok Lovasberényben.

LOVASBERÉNY, ahonnan a bronz-, a vas- és római korból már vannak leletek a székesfehérvári muzeumban, legújabbán a kőkorszakból nyújtott érdekes adatokat. Ezek feltárása és összegyűjtése Dr. Brunner István, lovasberényi orvos érdeme, kinek amatőr lelkesedéssel, de a szakembernek is dicséretére való körütekintéssel végzett kutatásai már oly sok adattal gazdagították Lovasberény archeológiáját.

Az itt tárgyalandó leletek lelőhelye az alsóteleki határ Gubadomb nevű része, ahol dr. Brunner István a muzeum beleegyezésével és felügyeletével 1934 és 35-ben Tóth Mihály, Südi Sándor, Takács János és Császár Mihály földjein végzett kutatásokat. Kutatásairól részletes leírásban, fényképekkel, rajzok leletek be-